

הבית של יעל

מה מוצאם של היעלים, כיצד הם מתקיימים בסביבה המדברית, מי טורף אותם, והאם ישרדו את לחצי האדם? סיפורו של היעל הנובי בישראל

כתב: ד"ר בני שלמון

מיהו היעל הנובי?

היעל הנובי נחשב בעבר כתת מין של יעל אלפיני (*C. i. nubiana*) והיה נפוץ בעיקר במזרח התיכון ובערב הסעודית. בישראל שרד עם קום המדינה מספר מצומצם של יעלים במדבר יהודה. בעקבות מאמצי שימור החלה אוכלוסיית היעלים להשתקם והתפשטה במדבר יהודה ובנגב. אחרי מלחמת ששת הימים התפשטה אוכלוסיית היעלים גם צפונה לחלקו הצפוני של מדבר יהודה. משקלו של יעל נובי זכר 52-60 ק"ג. משקל הנקבה 23-40 ק"ג. אורך הקרניים אצל הזכר הוא עד 130 ס"מ ואצל הנקבה עד 40 ס"מ. ליעל הנובי פרוות חורף עשירה יותר במרכיב הצמרי (אך אינה דומה לפרוות היעל ההימלאי, שעובייה 20 ס"מ). נראה שפרוות החורף שלו חדירה לגשם כי היעלים אינם עומדים בגשם (כצבאים) אלא ממהרים למצוא מחסה בצניר או במערה רחבה. בקיץ הפרווה דקה ומבריקה, ומחזירה חלק ניכר מקרינת השמש. בשעות החמות היעלים נחים בצל, ולפני רביצה הם חופרים ברגליהם הקדמיות ומסלקים את השכבה העליונה של הקרקע החמה.

ה"רים הגְבוּהִים לְיעֵלִים; סְלָעִים מְחֹסָה לְשִׁפְנִים", פסוק זה מספר תהילים (ק"ד, 18) מיטיב לתאר את בית הגידול של היעל.

אבי היעל הוא מין של הרים גבוהים שנוצר לפני כמה מיליוני שנים במזרח אירופה. בתקופת הפלייסטוקן (שהחלה לפני כ-2 מיליון שנים והסתיימה לפני כ-10,000 שנה), עם התקררות האקלים, התפשט הסוג יעל מהרי אירופה לאסיה ולאפריקה. עם התחממות האקלים, בתקופת ההולוקן (מלפני 10,000 שנה ועד ימינו), נותרו מהסוג אוכלוסיות מבודדות, שעברו ברירה טבעית בתנאי סביבה שונים והפכו לארבעה מינים: יעל אלפיני (*Capra ibex*) - בהרי האלפים (איטליה, שוויצריה); יעל הימלאי (*Capra sibirica*) - בהימלאיה-סיין; יעל נובי (*Capra nubiana*) - בדרום ישראל, ירדן (הרי אדום ומואב), מצרים (סיני ושולי ים סוף), סודן ואריתראה, וחצי האי ערב; ויעל אתיופי (*Capra walie*) - בהרי סמיאן באתיופיה (השמות הם בגדר הצעה - אין החלטה של ועדת השמות).

↑ יעלים רובצים במדרונות ההר במדבר יהודה
צילום: דורון ניסים
← יעל וגדי בן יומם
צילום: בני שלמון

**היעלים לנים
ומוצאים מחסה
מטורפים בהרים
אך המזון נמצא
בנחלים, ולשם
עליהם לרדת.
הם ניזונים
מעלווה, מפרחים
ומפירות של
שיחים (רכפתן
ואטד) ועצים (מיני
שיטה), העשירים
במים ובחלבון, וגם
מצמחים רעילים**

המדברית. לרוב, כשמבחינים ביעל אחד מתגלים עוד כמה יעלים שרובצים בסביבתו. הטורף הטבעי של היעל הוא הנמר, אך בנגב ובמדבר יהודה נותרו פחות מעשרה נמרים. במדבר יהודה היעלים מהווים כ־30%-60% ממזון הנמר. במדרונות מתונים ובנחלים יעלים עלולים להיטרף על ידי זאבים ועל ידי כלבים משוטטים. ליעלים כושר טיפוס מעולה ובעת סכנה הם בורחים למצוקים ושם הם גם לנים. היעלים חיים בעדרים, דבר המגדיל את הסיכוי להבחין בטורף. משזוהה טורף, תושמע שריקה, נחירה או רקיעת אזהרה, שתאפשר ליעלים זמן מנוסה.

מי יתרבה וכמה?

היעלה מסוגלת להמליט גדי אחד, ואם היא מבוגרת ומנוסה, מצבה הגופני טוב והיא מצויה בתא שטח שבו מזון טוב - היא תמליט תאומים. בשנה שחונה המלטות מעטות ושרידות הגדיים נמוכה. ההמלטה מתרחשת באביב והייחום הוא בסתיו - לפני רדת הגשמים, כך שהיעלה בעצם "מהמרת" על מצב הצומח לאחר שירדו הגשמים - אם לא להמליט או אם להמליט גדי אחד או תאומים (כנראה לפי מצבה הגופני וגילה נקבע באופן טבעי אם תבייץ ביצית אחת או שתיים). רוב היעלות ממליטות גדי אחד - הימור נכון בהתחשב בתנאי המדבר הצחיח (ובאילת - צחיח קיצוני), שבו הסתברות נמוכה

האם יעלים במדבר זקוקים לשתייה?

מקורם של היעלים, כאמור, בהרים באירור-אסיה, ששם האקלים קריר ואין להם צורך בשתייה בנוסף למים שבמזון. בבדיקה של אוכלוסיית היעלים בישראל, בעין גדי ובמדבר יהודה, נמצא כי היעלים זקוקים למים ושותים בנוסף למים שמגיעים עם המזון. בהרי אילת ובסיני יש אוכלוסיות יעלים הרחוקות ממקורות מים (בג'ל יעלק ובג'בל חלאל), שגם בקיץ אינן שותות או שותות לעתים רחוקות.

היכן נמצא מזון עשיר במים ובחלבון במדבר הצחיח?

היעלים לנים ומוצאים מחסה מטורפים בהרים אך המזון נמצא בנחלים, ולשם עליהם לרדת. הם ניזונים מעלווה, מפרחים ומפירות של שיחים (רכפתן ואטד) ועצים (מיני שיטה), העשירים במים ובחלבון, וגם מצמחים רעילים. פרטים בעדר דוחקים זה את זה ממזון עשיר במהלך תחרות תוך-מינית על המזון. הזכרים רועים על רגליהם האחוריות ומנערים את פרי השיטה; הנקבות והגדיים עולים ומטפסים גם על ענפי העצים.

מי טורף יעלים וכיצד הם מתגוננים?

היעלים מוסווים היטב כשהם נחים ברביצה במדרונות ההר, בזכות צבע פרוותם, הדומה לסביבה

האם היעלים ישרדו את לחצי אדם?

היעל שרד לחצי ברירה טבעית של מעבר מסביבה אלפינית קרה להרים במדבר צחיח וחם. הוא שרד בעיות פיזיולוגיות של חוסר מים, טורף חדש (הנמר הוא מין טרופי), והעמדת צאצאים - אך האם ישרוד את לחצי האדם?

מזה אלפי שנים היעלים ניצודים כשהם מגיעים לשתות במקורות מים. הבדואים נהגו לבנות קיר עם חיפוי ענפים, שבו ארבו ליעלים מעל מקור מים. מניעת ציד יעלים היא מהפעולות המוצלחות של רשות הטבע והגנים (ששמה את דמותו של היעל בלוגו שלה), שהביאה להתאוששות אוכלוסיית היעלים במדבר יהודה ובנגב.

בניגוד לפרסתנים אחרים (צבי, ראם, פרא) היעל מתרגל בקלות לסביבת אדם וקרבה זו מזיקה לו: כניסה ליישובים לאכילת דשא וצמחים נטועים גורמת לקונפליקט עם התושבים; כלבים ביישובים ובבסיסי צה"ל תוקפים יעלים והורים גדיים; נוכחות מטיילים במסלולים קבועים ובנקודות תצפית כגון נחל דוד, נחל שלמה ונחל נטפים מושכת את היעלים לשרידי מזון או לשאריות ארוזות בשקיות פלסטיק שנתקעות בקיבתם וגורמות למותם; כניסה למחנות צה"ל גורמת להסתבכות של יעלים בחוטי תיל ובחוטי טלפון ישנים.

בנוסף על כך, רצף שנים שחונות בדרום הנגב גרם לפגיעה הקשה ביותר בבית הגידול ההררי של היעלים, שבו אגני ניקוז קטנים, ולדעיכה של אוכלוסיות עצי שיטה ושיחי רכפתן ואטד, שהם עיקר מזונו של היעל. אוכלוסיית היעלים בהרי אילת נאמדת כבר 12 שנים בספירות המבוצעות על ידי פקחי המחוז, ובספירה האחרונה, שנערכה באפריל 2013, נמצא כי האוכלוסייה ירדה לכשליש מגודלה בשנת 2000.

מה צריך לעשות כדי שנמשיך לראות יעלים במדבר?

היעלים נחשבים למלכי המצוקים. היעל נערץ על תושבי המדבר וציורי סלע שלו נפוצים בנגב, בסיני, בדרום ירדן ובערב הסעודית. כדי שנמשיך לראות יעלים במדבר דרושה "הפרדת כוחות": יש למנוע מגע עם אדם, האכלת יעלים, כניסתם ליישובים למחנות צה"ל ולמזבלות על ידי גידור מתאים ושמירה על פחי אשפה גדולים וסגורים באזורים שבהם חיים יעלים. ■

הכותב היה אקולוג מחוז אילת, ברשות הטבע והגנים, ופרש לגמלאות

לחזות מראש מה תהיה כמות הגשם שתדד בתא שטח מסוים.

הזכר פוליגמי ויכול לזווג נקבות רבות. בתחרות בין הזכרים יזכו רק הגדולים והכשירים (בני חמש ויותר). בפעילות הזיווג מופעלת ברירה טבעית באמצעות "עקרון ההכבדה": לזכר קרניים גדולות וכבדות, שבהן הוא מאיים על זכרים אחרים ואיתן הוא גם נאבק עמם. בעונת החיזור הזכר חשוף ופגיע יותר לטרופים - הוא אוכל מעט ומאבד שומן, צבעו השחור בולט, הוא נע כבודד בחיפוש אחר נקבות מיוחמות ומשקיע פחות זמן בצפייה בסביבה. בהרים גבוהים הזכר מגיע לחורף מותש ועם מינימום רזרבות שומן. זכרים גדולים רבים מוצאים את מותם בתקופת החורף, בשל מזון מועט ותנאי אקלים קשים, המחייבים השקעת אנרגיה מרובה לשמירת חום גוף.

↑ יעל זכר עומד על גליו האחוריות לאכול מפרי השיטה
צילום: דורון ניסים
 ↑ ↑ יעלה עם שקית חטיף בפה - מסכנות הקרבה לאדם
צילום: בני שלמון